

Gajdó Ágnes

„Menjen, lelkem, faluzni Teránkkal”

Cselédsors a harmincas évek második felében

Nagyanyám életéről sok mindent tudok, hiszen gyerekkoromban gyakran ő vigyázott rám. Ha beszélgettünk, vagy a féltve őrzött régi fényképeket nézegettük, mindig előke-rült egy-egy érdekes történet a múltból. Hol a háborúban átélt élményeit elevenítette föl mama, hol meg az ifjúkoráról mesélt, amikor cselédnek szegődött.

A falusi leányok abban az időben gyakran választották azt az utat, hogy néhány évig szobalányként, szakácsnőként vagy mindenes házicselédként dolgoznak. A legtöbbször azután férjhez mentek, s hazatértek a szülőfalujukba. Ám az a szolgálatban töltött néhány év sokaknak megaláztatással együtt járó kínszenvedés volt, másoknak nehezen, de valamiképpen mégiscsak elviselhető rossz. Ritkán adatott meg egy leány számára, hogy gazdái egyenrangú félként kezeljék, s tudomást vegyenek arról, hogy cselédjük érző emberi lény, lelke van.

Nagyanyám a zirci ciszterci apátság jól jövedelmező uradalmának központjában, Előszálláson nőtt föl, részt vett a mezőgazdasági munkákban. Hatévesen vízholdóként dolgozott, majd marokverő lett, s különböző szezonális munkákra is elszegődött (répa-egyelés, kapálás, télen a magtárban gabonaforgatás). Húszévesen, 1933-ban az előszállási nagygazdához, a vegyesboltot is üzemeltető Jankovics Ignáchoz került házicselédnek. Tizennyolc, majd húsz pengő bért kapott.

Húszéves már el is múltam, mikor elmentem szolgálni. A Jankovics úrék hívtak. Régebben már a Teránk is szolgált náluk, aztán én is elmentem hozzájuk szolgálni. Elég sok dolgom volt, mert volt nekik lovuk is, meg hizlaltak dísznót, tíz hízójuk volt, mikor odamentem, meg baromfi is sok. Meg voltak velem elégedve, szerettek, az öreg Jankovics néni is meg a Jankovics úr is. Egy évig ott szolgáltam náluk. Amikor a lovuk megellett, más nem is mehetett oda hozzá, csak én, mert úgy villámlott a szeme neki, mást meg is harapott volna. Én vittem az abrakot neki, engem megszívelt, itattam is, vizet vittem be neki. Egy évig voltam náluk, azután elmentem Pestre szolgálni, ott is nagyon jó emberekhez kerültem. Náluk voltam öt évig.

Hogy miért szánta rá magát nagyanyám a pesti életre? Miért szakadt el hosszabb időre a családjától? Mint minden leány, ő is a kelengyéjét szerette volna összegyűjteni. Akkoriban egy lány sem ment férjhez anélkül, hogy ne lett volna néhány váltás ruhane-mű, terítő, abrosz, párna- és paplanhuzat, lepedő a tulajdonában, mielőtt házasságra adta volna a fejét.

A fővárosban szolgáló házicselédék mintegy negyede Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéből származott, a többség azonban a főváros körüli és a nyugat-dunántúli megyékből vándorolt Budapestre. A képzetlen leányok számára ez a foglalkozás magasabb bért jelentett, mint a mezőgazdasági munka. Vonzó volt e tevékenység azért is, mert a cselédmunka a későbbi háziasszonyi és anyai szerepekre is felkészítette a lányokat.

A Budapesten szolgáló falusi leányok leggyakrabban úgy jutottak munkához, ha valaki ismerős beajánlotta őket egy-egy gazdagabb családhoz. Nagyanyám egyetlen lánytestvére, Tera akkor már a fővárosban élt, a Singer és Wolfner könyvkiadónál szolgált.

A nővérem már Pesten volt akkor, férjhez is ment, s őt kérték meg, nem tudna-e egy jó kis falusi leányt. Mert hát tőlük elment a másik. Aztán mondta, hogy az ő húga eljönne. Azt akartam, hogy legyen egy kis stafírungom. Amíg Jankovicséknál szolgáltam, mindig átjött idesapám elsején, aztán mindig odaadták neki a béremet, ők meg fölhasználták. Később mondtam idesanyámnak: idesanyám, én fölmegegyek Pestre, tudom, hogy majd nem szeretek ott, de ne vegyék el a béremet, hogy tudjak egy kis stafírungot venni magamnak. Jól van, kisleányom, nem vesszük el. Aztán így is lett. Pesten voltam öt-hat évig. Egy zsidó családnál szolgáltam. Mann Adolf volt az ember neve, de már Miklósra magyarosította, mire hozzájuk kerültem. Húsz pengőt kaptam, aztán emeltek, a végén már negyven pengőm volt havonta. Először a Semmelweis utcában laktunk. A Károly körút 22.-ben volt egy átjáró, egy kapualj, ott lehetett átmenni a Semmelweis utcába. A nővérem a Károly körút 20.-ban volt, egész közel hozzánk.

Nagyon honvágyas voltam. Egy évig minden este sírva fekiüdtem le, mert hát annyira szerettem volna a testvéreim meg a szüleim között lenni. Mindig arra gondoltam, milyen jó lenne, ha este mindig madárrá változnék, hazaröpülnék, ha nem is alhatnék, hajnalban meg visszamennék a munkahelyemre. Mert jó sorom volt, jők voltak hozzám, és én is igyekeztem. Amíg csak éltek belőlük, mindig tartottuk a kapcsolatot. Ők is nagyon böcsültek minket.

Kétségtelen, hogy Pesten jobb dolga volt mamának, de azért a falujától sem szakadt el: nyaranta hazament aratásra. Felkereste Jankovicsékat is, s kérte egykori gazdasszonyát, ne haragudjanak rá, amiért Pestre szegődött. Jankovics néni azt mondta erre: „Nem is magára haragszom, Boriska, hanem a Terára!”

Szabadságra hazajöttem nyáron is, amikor a testvéreim aratók lettek Kelemenben, s mondtam, hogy jó lenne, ha én hazajöhetnék marokverőnek, mert már én tudtam a módját, s jó kötelet is tudtam csinálni, s én lettem a marokverőjük. A gazdáim mondták, ők meglesznek nálam nélkül addig, nem vesznek föl senkit helyettem. Négy hétre hazajöttem.

Az uradalomban sokáig dolgoztam, szerettem a kinti munkát. Az eső esett ránk, meg a szél fújta bennünket, de bírtuk. Nyáron hajnalban keltünk, kilométereket gyalogoltunk, míg kiértünk a földre, ahol arattunk. Engem meg a barátnőmet, Juhász Katit télen is meg szoktak fogadni a magtárba, forgatni a búzát, mert tudták, hogy ha ránk csukják is az ajtót, nem herdáljuk el a napot, nem tereferélünk, hanem csináljuk a munkánkat.

Pesten más feladatokat kellett ellátni nagyanyámnak. Szobalány volt, de a főzésben is segédkezett. Ha költöztek, akkor segített csomagolni. A béréből, amennyit csak lehetett, félretett, nagyon takarékosan osztotta be a fizetését.

Amikor összegyűlt annyi pénzem, hazaküldtem a szüleimnek, hogy vegyenek egy tehenet. Százhusz pengőt talán. Mert nem voltak képesek összeszedni annyi pénzt. Egyik testvérem meghalt 36-ban. Egy kisbérest mentett ki a tóból, aki az ökrök farkába kapaszkodva akart úszni, de elmerült. Pistink utánaugrott, hogy a gyerek bele ne fulladjon, ki is húzta, de ő szívögörcsöt kapott, s meghalt. Huszonöt éves volt. A boltosok adtak ugyan hitelbe ezt-azt, de koporsót nem vehettünk hitelbe, azt nem lehetett. Édesapám bement a kormányzó úrhoz, s az kiadta előre a többi testvéremnek is a fertálypénzt, mert minden negyedévben kaptak tizenöt pengőt. Egész évre kiadta akkor, mert mibennünk megbízott a Hagyó-Kovács kormányzó úr is.

Az előszállásiak közül szinte mindenki római katolikus vallású volt. A ciszterci rend uradalmában ez nem is meglepő, hiszen a jószágkormányzó megkövetelte a cselédektől, hogy rendszeresen járjanak templomba, s hogy a gyerekeiket is megfelelő oktatásban, valóságos nevelésben részesítsék. Nagyanyám minden körülmények között szigorúan betartotta a vallása előírásait, például a pénteki böjtöt.

Mikor Pestre mentem, kikötöttem, hogy pénteken nem eszek húst. Azt mondták, jól van, lelkem, mi is tartunk hústalan napot minden héten, akkor majd péntekre tesszük. Pénteken gyúrtam a tésztát, s azt főztünk.

Az egyéni sors olykor összefonódik a nemzet sorsával. Nagyanyám is szemtanúja volt néhány történelmi eseménynek. Az első bécsi döntés 1938. november 2-án arról határozott, hogy Magyarországhoz visszakerül például Kassa, Rozsnyó, Ungvár, Munkács, Beregszász, Rimaszombat, Érsekújvár, Komárom, Léva és Losonc. A magyar katonák november ötödike és tizedike között vonultak be a felvidéki városokba.

A Semmelweis utcában takarítottam. Négy szobánk volt. Aztán onnan el kellett költöznünk. A ház az asszonyom testvéréé volt, de eladta, mert újat épített. Mi elmentünk onnan a Sándor utcába. A stúdió mellett laktunk. Akkor adták vissza a Felvidék egy részét, s mindennap onnan indult egy autó. Fel volt virágozva, zászlókkal díszítve. Mindig lestem az ablakból, mert hat órákor szokott indulni.

A Miklós család többször költözött, míg mama náluk szolgált.

Augusztusban kitört a háború. Fönt laktunk akkor a Kis-Svábhegyen, Virányoson, a Kiss Áron utcában. Akkor határozta el a tanár úr – a másik fiuk orvos tanár lett, a kettes számú női klinikán volt tanársegéd –, hogy magánrendelőt nyit. Bejár azért a klinikára is, de magánpraxist is folytat. Így aztán nagyobb lakás kellett. Az Andrássy út 6.-ban vettek ki egy lakást. Akkor aztán ő is hazaköltözött. A József úr közben már megnősült, elmentek máshová lakni. Onnantól kezdve aztán a tanár úrral laktak együtt a Miklós néniék.

Dr. Miklós László szülész-nőgyógyász szakorvos a Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem II. számú női klinikáján gyógyított (VIII. kerület, Üllői út 78/a), de amikor „A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” címet viselő 1938: XV. törvénycikk (rövidebben: első zsidótörvény) életbe lépett, bizonytalanná vált, hogy megmarad-e az állása, magánrendelőt nyitott.

Testvére, ifjabb Miklós József irodagépszervizt vezetett (nagyamamám öccse, Fülöp Sándor később nála lett kifutófiú), felesége Hubert Ilona, Mucika volt. Házasságuk azon-

ban megromlott, s elváltak. A gyermek, Miklós Gábor az apánál maradt, s hazaköltöztek az idős Miklós úrékhoz. A kisleány gyakran nagyanyám vigyázott.

Az egyik fiuk akkor már nő volt, s volt egy kisleány, a Gáborka. Minden héten hazajöttek vacsorára, az én asszonyom nagyon kedvezett a menyének, mindig libamáját készítettünk neki, mert azt nagyon szerette. Aztán egyszer csak valami miatt elváltak. A kisleányt, mivel fiú volt, az apja kapta meg. Odajöttek lakni a szüleikhez, én vigyáztam a Gáborkára. Egy hónapig ott lakott velünk azok szolgálója, egy apostagi leány, hogy a kisleány megszokjon ott a Miklós néniéknél. Nagyon megszerettem a kisleányt, mert hát mindig is szerettem én a kisleányt, őt meg hát pláne sajnáltam is, hogy az anyja elhagyta.

Még nem alszom el, amíg a Boriskának nem adtam jóéjszakát pusztit – mondogatta esténként. Annyira szeretett engem, jobban, mint a nagymamáját, mert hát fiatal voltam, s szerettem én is őt. Eljártunk a Gerbeaud cukrászda mellé, ahol volt egy autófördítő. Ráálltunk, s forogtunk.

Az idős Miklós úr testvérének, nagyanyám emlékei szerint, Kassán volt gyára. Még az első zsidótörvény életbe lépése előtt mindkét unokaöccsének autót vásárolt. A Fiat Kadét típusú gépjárművel mama is utazott, még hozzá a Balatonra.

Én is élveztem már az autózást, mert mentünk aztán nyáron a Balatonra. Harminckilencben voltunk üdülni, Balatonalmádiban laktunk egy panzióban. A Miklós úr akkor már udvarolt egy másik hölgynek. A kisleány énám volt bízva, mi külön is laktunk. Dél előtt a Balatonban füricskélünk, délután meg erre-arra mentünk, autóztunk. Veszprémben megnéztük a templomot is meg a Gizella-kápolnát. Jártunk Herendben, a porcelángyárban, Tihanyban meg többfelé. Balatonfüreden is, ahol a szívkórház van.

Hazafelé menet az ölemben elaludt a kisleány. Fehérváron megálltunk uzsonnázni, de nem szálltam ki. A fiatal úr odahozta nekem a kávét meg a kalácsot, hogy ne éhezsek. Ilyen figyelmes volt.

Mondom, jó sorom volt náluk. Mentem is volna férjhez, meg nem is. De hát szerettem nagyon a gyerekeket, s szerettem volna én is gyereket, s az csak úgy megy, ha férjhez megy az ember.

Nagyanyám 1940. június 12-én kötött házasságot a szintén előszállási Kovács Imrével. Nem tartottak nagy esküvőt, hiszen nem is lett volna rá pénzük. A zuglói anyakönyvi hivatalban esküdtek meg, két tanú és az anyakönyvvezető jelenlétében.

Negyvenben én férjhez mentem. Huszonhét éves voltam. Elvett volna az uram húszéves koromban is, akkor volt katoná, akkor már írt leveleket, mert a testvéremmel együtt voltak katonák Fehérváron. De én nem akartam. Elmentem onnan, takarításért laktunk, mert az uram is ott fenn dolgozott. Mert előszállási volt az is, a Kovács Imre. Előbb úgy terveztük, hogy hazajövünk, aztán majd itthon ő elmegy aratónak, én meg leszek a marokverője, azzal mennyit megspórolunk. Volt egy kis megtakarított pénzem, mondom, veszünk tehenet, aztán meg volt idesapáméknak két hold földjük, ilyen árendásféle, hogy majd azt mi munkáljuk. Így terveztük, hanem aztán a Misa beleszólt. Azt mondta az Imrének, hogy mit menne haza a rohadt csuhásoknak dolgozni, ez volt neki a szavajárása. Azt mondja, csak könnyebben vagy itt meg mi, hát aztán így ott maradtunk.

Egy ismerősük beajánlotta a fiatal házасokat egy családnak, akik a Pálma utca 11.-ben laktak. Ez a rövid kis utca az Erzsébet királyné utat meg a Hungária körutat köti össze, közel a Városligethez.

Ott laktunk. Elég fiatal emberek voltak, családjuk nem volt, zsidók voltak, szegények. Azokhoz mentünk lakni, aztán hát ugye mivel nem ismertek, megkérdezték, hogy hol dolgoztam én azelőtt. Megmondtam a címet. Egyszer azzal fogadott [az asszonyom], hogy Boriska, beszéltem ám a régi gazdájával, mondom, igen, aztán hát mentem volna tovább, azt mondja, Boriska, hát meg se hallgatja, hogy mit mondtak, hát mondom, gondolom, hogy rosszat nem mondhattak rám – ennyit feleltem. Maradjon már egy kicsit, hadd mondom el, hogy mit is mondtak. Azt mondták magára a régi gazdájáék, hogy ha maga arannyal dolgozna, aztán ami pora rászállna, még azt is igyekezne lerázni, még azt se vinné el. Mondom, hát, igen, ezt mondták, hát mondom, jó, köszönöm. Aztán tényleg mentem a dologmra. Na, hát gondoltam, ennél szebb jellemzést nem is adhattak volna rólam.

A háború első évében, 1940 őszén nagyanyám állapotos lett. Első gyermekük (édesanyám) születésére készülődve a lakást el kellett hagyniuk.

Mikor állapotos lettem, mondták, hogy sajnos nem maradhatunk ott, mert az ő lakásuk nem úgy van bejelentve, hogy ott lakni lehet, egy szobánk volt, de szuterénhelyiség volt, félig a földben, az ablaktól egy kicsit lejjebb. A mosókonyhában levő petroforon [petróleumfőző] főztem én. Ők meg máshol szoktak ebédelni, vagy néha ott főztem én nekik, mikor hogyan jött ki. Már akkor macerálták a zsidókat, ők is féltek, ezért mondták, hogy nagyon sajnálják, de el kell válnunk egymástól, mert félnek, hogy följelenti valaki őket, főleg ha gyerek is születik, mert nem elfogadott lakás az, amiben mi laktunk.

A második világháború véget vetett egy korszaknak – nem csak a családunk történetében. Bár édesanyám még Budapesten született 1941. május 7-én, nem sokkal később nagyanyámék hazaköltöztek a szülőfalujukba, s otthon igyekeztek boldogulni.